

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLAVISTIKO

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2013

POLONA ZAJEC

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLAVISTIKO

POLONA ZAJEC

**Spolni stereotipi u rječnicima hrvatskog i slovenskog
jezika**

**Spolni stereotipi v slovarjih hrvaškega in slovenskega
jezika**

Diplomsko delo

Mentorica:
red. prof. dr. Vesna Požgaj Hadži

Univerzitetni študijski program prve stopnje:
Južnoslovanski študiji

Ljubljana, 2013

ZAHVALA

Zahvaljujem svojoj obitelji na podršci, posebno mami, koja je uvijek bila spremna slušati moje probleme, pomagala mi savjetima i pokušavala me uputiti na pravi put, prijateljima i kolegama s fakulteta.

Posebno zahvaljujem svojoj mentorici, red. prof. dr. Vesni Požgaj Hadži, na savjetima i pomoći.

Spolni stereotipi u rječnicima hrvatskog i slovenskog jezika

U diplomskom radu prikazana je »slika« žene i muškarca u sljedećim jednojezičnim rječnicima – u *Velikom rječniku hrvatskoga jezika Vladimira Anića* iz 2006. godine, *Rječniku hrvatskoga jezika* iz 2000. godine i *Rječniku slovenskoga književnog jezika* iz 1994. godine. Cilj je rada istražiti kako su žena i muškarac predstavljeni u odabranim natuknicama u kojima je pozornost posvećena jeziku definicija, izboru ilustrativnih primjera i izboru ostalih odrednica. U rezultatima analize pokazalo se da su žena i muškarac u analiziranim rječnicima još uvijek stereotipno prikazani. Naime, tradicionalna zapadna društvena podjela muške i ženske uloge može se uočiti i u rječničkim natuknicama. Prema očekivanjima je žena u jednojezičnim rječnicima prikazana kao kulturni i društveni konstrukt, drugim rječima, žena je u analiziranim natuknicama supruga, majka i domaćica, ali uz to i njezin izgled mora biti savršen bez obzira na to kakve su njezine obaveze i interesi. U analiziranim je definicijama, primjerima i ostalim odrednicama žena prikazana seksistički, većinom negativno i često kao spolni objekt. Pojava ovih karakteristika može se zapaziti u natuknicama u kojima su definirane osobe ženskog spola i također u natuknicama u kojima su definirane osobe muškog spola. Muškarac je s druge strane predstavljen kao samostalna, aktivna, hrabra osoba koja je zadužena za ekonomsko uzdržavanje obitelji i čiji su interesi i želje stavljeni na prvo mjesto.

Ključne riječi: žena, muškarac, spolni stereotipi, rječnik, natuknica

Sexual stereotypes in Croatian and Slovene dictionaries

This thesis presents the »image« of woman and man in the following monolingual dictionaries – *Veliki rječnik hrvatskoga jezika Vladimira Anića* from the year 2006, *Rječnik hrvatskoga jezika* from the year 2000 and *Slovar slovenskega knjižnega jezika* from the year 1994. The goal of this thesis is to research how women are portrayed in the selected entries where we focus on the language of definitions, the choice of illustrative examples and on other qualifiers. The results of the analysis have shown that women are still portrayed stereotypically in the analysed dictionaries. Namely, the traditional western division of society into male and female roles can be observed in dictionary entries. As expected, women are portrayed as cultural and social constructs. In other words, women are wives, mothers and housekeepers that look perfect at all times, regardless of their obligations and interests. The analysed definitions, examples and other qualifiers are sexist, women are often presented as sex objects, mostly with a negative connotation. These characteristics can be seen in entries that define persons of female gender and also in entries that define persons of male gender. However, men are portrayed as independent, active and brave persons that are in charge of a family's financial stability and whose interests and wishes are a top priority.

Key words: woman, man, sexual stereotype, dictionary, entry

Spolni stereotipi v slovarjih hrvaškega in slovenskega jezika

V diplomskem delu je prikazana »slika« ženske in moškega v naslednjih enojezičnih slovarjih – *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* Vladimira Anića iz leta 2006, *Rječnik hrvatskoga jezika* iz leta 2000 in *Slovar slovenskega knjižnega jezika* iz leta 1994. Cilj dela je raziskati, kako sta ženska in moški predstavljena v geslih, v katerih je pozornost posvečena jeziku definicij, izbiri ilustrativnih primerov in izbiri ostalih kvalifikatorjev. V rezultatih analize se je pokazalo, da sta ženska in moški v analiziranih slovarjih še vedno stereotipno prikazana. Tradicionalna zahodna družbena delitev moške in ženske vloge se namreč opaža tudi v slovarskih geslih. Po pričakovanjih je ženska v enojezičnih slovarjih prikazana kot kulturni in družbeni konstrukt, z drugimi besedami, ženska je v analiziranih geslih soproga, mati in gospodinja, poleg tega mora biti tudi njen videz popoln, ne glede na to, kakšne so njene obveznosti in interesi. V analiziranih definicijah, primerih in ostalih kvalifikatorjih je ženska prikazana seksistično, večinoma negativno in pogosto kot spolni objekt. Pojav teh karakteristik lahko vidimo v geslih, v katerih so definirane osebe ženskega spola in prav tako v geslih, v katerih so definirane osebe moškega spola. Moški je na drugi strani prikazan kot samostojna, aktivna, pogumna oseba, ki je zadolžena za ekonomsko vzdrževanje družine in koga interesi in želje so na prvem mestu.

Ključne besede: ženska, moški, spolni stereotipi, slovar, geslo

SADRŽAJ

1.	UVOD	1
2.	TEORIJSKI OKVIR	2
2.1.	Povezanost stereotipa, spolnih socijalizacija i društvenih mitova	2
2.2.	Rječnik i rječnički članak	4
3.	ISTRAŽIVANJE SPOLNIH STEREOTIPA U RJEČNICIMA HRVATSKOG I SLOVENSKOG JEZIKA	8
3.1.	Ciljevi i hipoteza	8
3.2.	Korpus i metoda	8
4.	REZULTATI ISTRAŽIVANJA	9
4.1.	»Slika« žene	9
4.1.1.	Natuknica žena	9
4.1.2.	Natuknica ženski	12
4.1.3.	Natuknica ženskost	15
4.1.4.	Natuknica majka	16
4.1.5.	Natuknica domaćica	20
4.2.	»Slika« muškarca	23
4.2.1.	Natuknica muškarac	23
4.2.2.	Natuknica muški	24
4.2.3.	Natuknica muškost	26
4.2.4.	Natuknica otac	26
4.2.5.	Natuknica domaćin	29
5.	ZAKLJUČAK	32
6.	SAŽETAK	34
7.	LITERATURA I IZVORI	35

1. UVOD

Tema diplomskog rada su spolni stereotipi u rječnicima hrvatskog i slovenskog jezika. Riječ je o prezentaciji žene i muškarca koji su kroz različite uloge koje se pojavljuju tokom njihovog života predstavljeni stereotipno. Temu sam odabrala kako bih pokazala s kojim se stereotipima još dan-danas suočavaju predstavnice ženskog i predstavnici muškog spola u rječničkoj praksi i tradicionalnom zapadnom društvu u kojem je žena u prvom planu shvaćena kao supruga, majka i domaćica te su njezini interesi i želje stavljeni na drugo mjesto, a muškarac predstavljen kao »pravi« muškarac, hrabar i odvažan te hranitelj obitelji. Njegove su želje stavljene na prvo mjesto.

Kako bih pokazala stereotipno shvaćanje žene i muškarca, analizirat ću određene natuknice u trima rječnicima. Analizirane natuknice ću kritično ocijeniti prema jeziku definicija, izboru ilustrativnih primjera i izboru ostalih odrednica na korpusu reprezentativnih rječnika hrvatskoga jezika (*Veliki rječnik Vladimira Anića* iz 2006. godine i *Rječnik hrvatskoga jezika* iz 2000. godine) te slovenskoga jezika (*Rječnik slovenskoga književnog jezika* iz 1994. godine). Prvo ću se u teorijskome dijelu upoznati s pojmovima, kao što su: stereotipi, spolni stereotipi, društveni mitovi. Objasnit ću položaj žene u rječniku i posredno u društvu te osvrnuti se također na položaj muškarca i njegovu ulogu. Zatim ću predstaviti hipotezu, ciljeve, korpus, metode analize i rezultate analize koje ću također predstaviti u kontrastivnoj tablici te na kraju rad zaključiti s glavnim zaključcima.

2. TEORIJSKI OKVIR

2.1. Povezanost stereotipa, spolnih socijalizacija i društvenih mitova

Prvo ćemo razmotriti pitanje stereotipa, spolnih stereotipa i izvora spolnih stereotipa, a u drugom potpoglavlju ćemo se posvetiti društvenim mitovima.

»Stereotipi su generalizacije o skupinama i kategorijama koje je potrebno razumijeti kao kompleksne kognitivne sheme, nevažeće za sve predstavnike. Stereotipi su često negativni, ukočeni i nepravedni« (Zupan Sosič, 2007: 184). Stereotipi su kompleksniji i manje objektivni od običnih generalizacija za koje su karakteristični moćni osjećaji. Schutz (u Gorjanc, 2007) dopunjuje definiciju stereotipa i tvrdi da često uopće nismo svjesni stereotipa u komunikaciji i jezik upotrebljavamo sa svim predrasudama koje su se nakupile u određenome diskursnom prostoru, a da to i ne primjećujemo.

Od niza stereotipa u ovome nas radu zanimaju spolni stereotipi. Prema mišljenju Zupan Sosič (2007: 188) spolni stereotipi generalizacije su spolnih uloga koje temelje na spolnoj binarnosti. Budući da spolnu socijalizaciju usmjerava heteroseksualna matrica, najviše je negativnih spolnih stereotipa usmjereno protiv »drugorazrednih« spolova: žena, homoseksualaca, transvestita, transseksualaca itd. O muškom i ženskom spolu se u negativnim stereotipima raspravlja kao o čvrstim kategorijama i ne uzima se u obzir otkrića o spolu kao o društveno-kulturnom konstruktu. Stoller (u Haralambos et al., 1999: 589) upozorava da je društveni spol (»gender«) termin koji ima psihološke i kulturne konotacije. Ako su pravi izrazi za biološki spol (»sex«) »muškarac« i »žena«, onda su odgovarajući termini za društveni spol »muškost« i »ženskost«; društveni spol može biti prilično nezavisan od biološkog spola.

Spolni su stereotipi, odnosno stereotipi spolnih uloga, u patrijarhalnom vrijednosnom sistemu odraz bioloških kategorija u kojima su ženske osobine suprotne muškima. Ženske su osobine negativne i povezane sa ženstvenošću i nemoći (ženska subjektivnost, mekoća, pasivnost, intuicija, toplina), a muške osobine s pozitivnošću i moći (muška objektivnost, čvrstost, aktivnost, logika, hladnost). Njeguju se stereotipi maskuliniteti (racionalnost, uspješnost, hrabrost, agresivnost, borbenost, discipliniranost) i femininosti (emocionalnost, nježnost, empatija, dobrota i altruizam). Prema mišljenju Zupan Sosič (ibid.: 184) izvor spolnih stereotipa nalazi se u spolnoj socijalizaciji, tj. u učenju novih članova kako postati predstavnici određene spolne skupine. Dijete se kroz učenje spolnih shema uči ocjenjivati i

vrednovati informacije pomoću kojih se identificira kao predstavnik muškog ili ženskog spola. Radi načina igre koji se nameću djevojčicama i dječacima te vrsta igrački koje im se daju, djevojčice i dječaci mogu razviti različite vrste spretnosti i odnosa (Haralambos et al., ibid.: 778). Djevojčice se više igraju lutkama i drugim igračkama koje nameću stereotip žene kao »njegovateljice«, međutim dječake potiču da su aktivniji od djevojčica te im se češće daju konstrukcijske igračke koje im pomažu razvijati znanstvene i matematične koncepte. Spolne sheme koje uče djevojčice i dječake kako postati »žene« ili »muškarci« produbljuju stereotipno mišljenje te postavljaju žene i spolne manjine u podređeni položaj (Zupan Sosič, 2007).

Osim stereotipa i spolnih shema mitovi¹ također reproduciraju tradicionalnu stereotipnu »sliku« žene kao supruge, majke i domaćice. U tradicionalnom zapadnom društvu postoje mitovi o položaju žena: prvi je *mit o diobi rada po spolu*, a drugi *mit o materinstvu*. Mit o diobi rada po spolu predstavnicama ženskog spola prikazuje kućne poslove kao nešto prirodno, univerzalno i neizbježno. Žene su prema tom mitu po prirodi domaćice i one trebaju preuzeti »svoju« ulogu (Oakley, 2000: 170). Smatra se da su biološke razlike odgovorne za razlike u ponašanju muškaraca i žena te za uloge koje imaju u društvu, npr. sociolog Talcott Parsons (u Haralambos et al., ibid.: 595) naglašava da iz funkcije obitelji u društvu proizlazi posebna dioba rada po spolu. Uvjeren je da biologija ima važnu ulogu i da se na biologiji temelje društvene spolne uloge. Tradicionalan je uzorak spolnih uloga nužan za preživljavanje i očuvanje postojećega društvenog reda.

Jedna od tradicionalnih ženskih uloga je uloga domaćice. Karakteristike uloge domaćice u modernom industrijskom zapadnom društvu su: uloga domaćice je dodijeljena samo ženama, a ne odraslim osobama obaju spolova; ta uloga je povezana s ekonomskom ovisnošću, tj. s ovisnom ulogom žene u modernom braku; uloga domaćice ima status nerada i razlikuje se od »pravog« rada, tj. ekonomsko produktivnog rada; uloga domaćice je primarna uloga žene, dakle, ima prioritet pred svim drugim ulogama (Oakley, ibid.: 11). U svojoj obiteljskoj ulozi žena je u odnosu prema muškarcu opredijeljena kao više *ekspresivna* i manje *instrumentalna*.

¹ Mit je »potpuno fantastična priča... koja utjelovljuje kakvu opću poznatu ideju o prirodni ili povijesni pojavi.« (citirano prema *Oxford English Dictionary* u Oakley, ibid.: 169) Primarna funkcija mita je da podupire postojeći društveni red. Mit održava konzervativne društvene vrijednosti i časti tradiciju. Izražava i potvrđuje izvore kulturnih stavova i vrijednosti, ne objašnjava ih i ne ispituje se o njima. Pojmovi, koje izražava mit, vrijede za svete – ljudi ih razumiju i prenose naprijed kao svete. Mit podupira stanovište o svijetu tih ljudi koji tvrde da je »uvijek bio i uvijek će ostati takav kakvog ga poznaju.« (Oakley, ibid.: 170)

Za razumijevanje sociološkog mita osnovni su izrazi »instrumentalan« i »ekspresivan« koji opisuju mušku i žensku obiteljsku ulogu. Zelditch (u Oakley, 2000) tvrdi da je *instrumentalan* glumac uloge *muž-otac* i da su njegove funkcije pokazivanje »inhibiciju osjećaja« i »sposobnost dopuštati neprijateljske odzive kod drugih«.

Ekspresivna glumica uloge je *žena-domaćica*. Ona se specijalizira u »izražavanju osjećaja, poticajnom ponašanju prema drugima, želji da se dopadne i da bude voljena te da se općenito sviđa drugim članovima« (u Oakley, *ibid.*: 195). Žena-domaćica treba davati osjećajnu toplinu i čvrstinu cijeloj obitelji te sačuvati dobre, opuštene odnose među obiteljskim članovima. Drugim riječima, treba držati obitelj zajedno. Mit o diobi rada po spolu nadovezuje se i na drugi mit, mit o materinstvu koji sadrži tri opće prihvaćene tvrdnje: dijete treba majku, majka treba dijete i materinstvo je najviše što žena može postići u životu. To znači da žena treba biti majka. Ove tri tvrdnje predstavljaju *zatvoren krug*: žena treba biti majka, žena treba dijete, dijete treba majku. Naglasit ću pitanje materinskog nagona. Društvo želi žene uvjeriti da materinski nagon postoji i da ga ima svaka žena. Oakley (2000) tvrdi da materinski nagon ne postoji, nego želju za materinstvom stvara kultura, a žena nauči sposobnosti da postane majka. Bitna sposobnost nije nagonska, nego imitacijska (Oakley, *ibid.*: 199). U središtu je pažnje primarni odnos majke i djeteta, međutim previše se puta zaboravlja uloga muškarca, tj. oca koji također predstavlja velik dio djetetova života.

Sve tri društvene uloge, uloge žene kao supruge, majke i domaćice, međusobno se podudaraju i predstavljaju cjelokupnu »sliku« tradicionalne žene. Društvo očekuje da će žene težiti k savršenstvu u svim ulogama. Ne samo društvo, već i mediji postavljaju određene kriterije koje bi trebale žene ispunjavati. Dakle, žene su opterećene pravilima kako bi dosegle njihov društveni konstruirani idealni ja. Norme i pravila vrijede također i za predstavnike muškog spola. Budući da je (bio) muški spol prihvaćen kao norma, sva odstupanja od dominantnog tipa muškarca i muškosti nisu (bila) prihvaćena.

2.2. Rječnik i rječnički članak

Rječnik je samostalni popis leksema u obliku knjige koji sadrži lekseme nekog jezika s objašnjenjima njihova značenja ili lekseme nekog jezika s njihovim jednakovrijednicama u stranome jeziku ili stranim jezicima (Samardžija, 2001: 103). S obzirom na to da je došlo do promjena u materijalu i formi izlaganja leksičkih podataka, možemo definirati rječnik kao određenim medijem izložena zbirka leksičkih jedinica o kojima su dane određene obavijesti

koje su složene tako da su svakom korisniku lako i brzo dostupne (Samardžija, ibid.: 103-104).

Rječnici imaju važnu društvenu funkciju, u društvu su prihvaćeni ne samo kao zbirka riječi određenoga jezika već kao riznica kulture ili čak cjelokupnoga narodnog znanja. »Rječnik se i u okolinama u kojima postoji izbor između rječnika istoga tipa javlja u jedini, kao da je riječ o unikumu, kao da u jeziku postoji jedan jedini te je kao takav apsolutni autoritet« (Béjoint u Gorjanc, 2007: 191). Ne treba zaboraviti da je prikupljanje definicija u rječnicima tijesno povezano s moralnim vrednotama društva i da su rješenja različitih rječnika odraz vremena i različitoga leksikografskoga pristupa (Gorjanc, 2007).

Budući da je korpus istraživanje na odabranim rječnicima, pogledajmo strukturu rječničkog članka u *Rječniku hrvatskoga jezika* (RHJ, 2000.), *Velikom rječniku hrvatskoga jezika Vladimira Anića* (VRHJ, 2006.) i *Rječniku slovenskoga književnog jezika* (SSKJ, 1994.).²

Struktura rječničkog članka u RHJ i VRHJ sastoji se od sljedećih mogućih dijelova: prvi je element **natuknica** pod kojom podrazumijevamo osnovnu riječ koju objašnjavamo. Prikazuje se kao usvojena i prilagođena riječ (potpuno glasovno i gotovo tako akcenatski). Uz natuknicu stoji u obloj zagradi *varijanta (inačica) natuknice*. Ona može biti akcenatska, varijanta roda, razgovorna varijanta, itd. (*buhtl m (buhtla ž)*) [2]. »Količina gramatičnih podataka varirat će od rječnika do rječnika, a među tim podacima nalazimo sljedeće elemente, već u zavisnosti od toga o kojem se rječniku radi: akcenat, transkripcija izgovornog oblika, podjela na slogove, te sve one naznake pomoću kojih se mogu identificirati morfološke osobine: naznaka o vrsti riječi, karakterističan deklinacijski ili konjugacijski oblik« (Šipka, 2006: 167). Kada su natuknice homonimi (istozvučnice), označene su superskriptima 1, 2, itd. **Oznaka vrste riječi** osnovna je gramatička obavijest uz natuknicu. Ako je natuknica imenica, oznake za imenice ženskog, muškog i srednjeg spola su *ž*, *m* i *sr*. Ako je riječ o glagolima, oznake za glagole svršenog, nesvršenog oblika u glagole koji su dvovidni su *svrš.*, *nesvrš.* i *dv*. Ostale vrste riječi označene su kraticama naziva, npr. *prid.* – pridjev, *pril.* – prilog, itd. Sljedeći elementi su gramatični elementi. **Gramatika** je dio rječničkog članka u kome su navedene pojedine specifične promjene riječi (natuknice). Za imenice navedeni su padeži kod kojih ima kakvih glasovnih ili naglasnih promjena. Uz glagole stoje oblici prezenta, priloga sadašnjeg i glagolske imenice. Uz pridjeve (koji su uglavnom neodređenog oblika) naveden je određeni oblik tog pridjeva. Slijedi **leksikografska odrednica**. Ona upućuje na područje u kojem

² V. bibliografske podatke u izvorima.

pojedine riječi imaju specifično značenje (*aceton m kem* → značenje riječi aceton kao kemijskog pojma) [1]. Sljedeći, u većini rječnika i najzamašniji element rječničkog članka, jest tumačenje značenja. Centralni dio je **leksikografska definicija** (Šipka, 2006: 168), tj. objašnjavanje riječi (natuknice). Ako riječ ima više značenja, svako od njih označeno je brojem 1, 2, 3, ..., a unutar broja slovom a, b, ... **Primjeri** pomažu boljem shvaćanju značenja riječi unutar određenoga konteksta. »Kakvi će primjeri biti izabrani ne zavisi samo od konkretnog značenja koje se oprimjeruje nego i od tipa rječnika« (Šipka, 2006: 170). Među **sinonimima (isto značnicama)** i sinonimskim izrazima nalaze se kako izvorno hrvatske riječi, tako i riječi stranoga podrijetla (*abortus m med prekid trudnoće; pobačaj, pometnuće...*). Sve su **sintagme (složeni izrazi)** definirane na način na koji su definirane i natuknice. Zona sintagme započinje znakom Δ. **Frazeološki izraz (frazem)** je jezična jedinica koja se ustalila upotrebom i kao takva se u raznim kontekstima ponavlja, često se odlikuje prenesenošću značenja. Zona frazeološkog izraza započinje znakom □. **Uputnice** su kratice koje upućuju korisnika na vezu između dviju natuknica (v. – *vidi, usp.* – *usporedi, opr.* – *oprečno*) [1].

Kao primjer pogledajmo strukturu rječnikog članka u SSKJ koji ima sljedeće elemente: **natuknica** je naslovna riječ rječničkog članka u kojem je određena riječ obrađena. Natuknica može imati i više članova (*čira čara*). **Glava** je početni dio rječničkog članka do kvalifikatora koji određuje oznaku vrste riječi (*zmáj in zmàj zmája m*). **Zaglavlje** je onaj dio glave od prvog kvalifikatora oznake vrste riječi do podatka o intonaciji (*a; a á*). Zaglavlju slijedi **semantički dio** rječničkog članka koji obuhvaća objašnjenja, ilustrativnu građu i gnijezda (**1. v pravljalih hudobna krilata žival z eno ali več glavami, levjimi kremplji in kačjim repom, ki navadno bruha ogenj: zmaj čuva grad; odsekati zmaju glavo; pastir je premagal zmaja; strašen, velik zmaj; rjove kot zmaj / dvoglavi zmaj; 2. ..**) [3]. Neke riječi ili leksikalne jedinice nisu prikazane kao samostalne natuknice nego su dodane kao *podnatuknice* na kraju rječničkih članaka. **Orijentacijska natuknica** je prvi dio složenice. Orijentacijske natuknice upućuju na to što prvi dio složenice znači, u koje terminološko područje spadaju, itd. (*anglo-, anti..*). Natuknica može imati jedno **frazeološko gnijezdo** koje počinje znakom ● i jedno **terminološko gnijezdo** koje počinje znakom ♦. Gnijezda se nalaze na kraju natuknice odnosno podnatuknice; osim kada se primjeri odnose na jedno značenje, gnijezdo se nalazi na kraju odgovarajućega semantičkog odjela. **Kvalifikatori** su objašnjenja koja poučavaju u koju gramatičnu kategoriju spada riječ, određiva je vremenski, odnosno mjesno, govore o njezinom stilskom svrstanju, raširenosti i vrijednosti te naznačava prenesenu ili posebnu upotrebu.

Kvalifikatori pokazuju na normu književnog jezika ili upozoravaju na odnos prema normi (SSKJ, 1994: XIX-XXVII).

U teorijskome dijelu ocrtali smo pitanje stereotipa i spolnih uloga te strukturu rječničkog članka, a u sljedećem ću poglavlju u analiziranim rječničkim natuknicama pokušati naći konkretne primjere spolnih stereotipa vezanih za žene i muškarce.

3. ISTRAŽIVANJE SPOLNIH STEREOTIPA U RJEČNICIMA HRVATSKOG I SLOVENSKOG JEZIKA

U sljedećim potpoglavljima predstaviti ću ciljeve, hipotezu, korpus i metodu, a na kraju rezultate istraživanja.

3.1. Ciljevi i hipoteza

Budući da su stereotipi prisutni u društvu, kulturi i svakodnevnom životu, cilj je diplomskog rada istražiti kako različite natuknice u različitim jednojezičnim rječnicima s jedne strane definiraju ženu i njezinu društvenu ulogu, a s druge strane muškarca i njegovu ulogu. Kao što smo već rekli, analizirat ću kako određene natuknice utječu na društvenu prezentaciju žene i muškarca te stvaranje stereotipa u odabranim rječnicima. Očekujem da ću na temelju korpusa potvrditi svoju hipotezu da su spolni stereotipi još uvijek prisutni u jednojezičnim rječnicima.

3.2. Korpus i metoda

Korpus istraživanja čine ovi jednojezični rječnici:

- *Veliki rječnik hrvatskoga jezika Vladimira Anića* (dalje u tekstu VRHJ); 2006.
- *Rječnik hrvatskoga jezika* (ur. Jure Šonje) (dalje u tekstu RHJ); 2000.
- *Rječnik slovenskoga književnog jezika* (dalje u tekstu SSKJ); 1994.

Za potrebe analize odabrala sam natuknice u kojima mislim da ima dovoljno potencijalnog materijala kako bih pokazala stereotipe spolnih uloga u jednojezičnim rječnicima. Odabrala sam sljedeće natuknice: *žena, ženski, ženskost; muškarac, muški, muškost; majka, otac; domaćica, domaćin* te ih podijelila u dvije kategorije (*»slika« žene i »slika« muškarca*) i podkategorije (*natuknica žena, ženski, ženskost, majka, domaćica i natuknica muškarac, muški, muškost, otac, domaćin*). Upozorit ću na razlike i sličnosti među natuknicama u značenjima, primjerima i ostalim odrednicama koje su često odraz stereotipa. Usredotočit ću se na značenja, među primjerima odabrati one koji se pojavljuju u sva tri rječnika i upozoriti na odrednice i njihovu ulogu u natuknici.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Rezultate istraživanja ću prvo predstaviti po poglavljima, a na kraju ću sve rezultate predstaviti u kontrastivnoj tablici. Prvo ću analizirati određene natuknice u RHJ, zatim u VRHJ i konačno u SSKJ te usporediti razlike i sličnosti.

4.1. »Slika« žene

Pogledajmo kako su u RHJ, VRHJ i SSKJ definirane sljedeće natuknice: *žena*, *ženski*, *ženskost*, *majka* i *domaćica*.

4.1.1. Natuknica žena

RHJ definira *ženu* (str. 1442) kao:

žèna ž [G *mn* žénā] **1.** ljudsko biće po spolu suprotno muškarcu, koje može rađati djecu i preuzeti glavnu brigu za uzgoj i odgoj djece: tjelesne i duševne razlike ~e i muškarca **2.** udana ženska osoba, bračna družica; supruga: biti čija ~, uloga ~e u braku **3.** odrasla ženska osoba bez obzira na bračno stanje: voljeti ~e

□ blago od ~e *vrlo dobra žena*; javna ~ *prostitutka*; mijenjati ~e kao košulje *biti promiskuitetan*

Žena je po spolu suprotstavljena muškarcu. U značenjima je naglašena njezina uloga majke i supruge, tek na kraju se nalazi značenje koje očekujemo na početku – *odrasla ženska osoba bez obzira na bračno stanje*. Žena je kroz primjere izravno (*javna žena*) i posredno (*mijenjati žene kao košulje*) povezana sa spolnošću, odnosno predstavljena je kao spolni objekt koji možemo iskoristiti i ostaviti.

Drugi hrvatski jednojezičnik, VRHJ³, i njegova proširena značenja natuknice *žena*:

žena ž ⟨V ženo, G mn ženā⟩ **1.** odrasla osoba ženskog spola; žensko **2.** *razg.* bračni drug ženskog spola; supruga [*moja* ~a (u predstavljanju u građanskom društvu smatra se jednako prikladnim kao »moja supruga« među slabije poznatim ili među nepoznatim ljudima; u seoskom društvu jedini način predstavljanja ili samo »moja« u nekim krajevima); *uzeti za ~u* oženiti] **3.** (mn) *razg.* osobe koje spadaju u poslugu ili u radnu snagu **4.** (u vokativu) bez značenja i bez obzira na to s kim se govori i s kojim spolom, kao pojačanje ili približavanje teme, argumentacija rečenoga i sl. [kažem ti, ženo, nemoj da ponavljam sto puta], *usp. čovjek (7)*

Δ javna ~a *prostitutka*; laka ~a *podr. lako osvojiva žena, ona koja lako stupa u intimne odnose*; ~a iz stripa *tip žene vrlo vitkog struka, jakih bokova snažnih, lijepo svedenih nogu, okruglog lica i jakih kostiju lica (nacrtan izmaštan tip idealno privlačne žene, ob. po ukusu 1920-ih i dalje)*

□ daj (reci, pokaži itd.) ~i (u izravnom obraćanju kad se radi o trećoj osobi) reci, pokaži itd. kao čovjek čovjeku, reci i pomози, postupi kako je običaj itd., *usp. čovjek*; daj mi Bože što misli ~a, ne daj što misli majka, v. *misлити*; imati ~u **1.** biti oženjen **2.** imati kućnu pomoćnicu, žensku osobu koja sprema kuću, imati spremačicu; to je ~a (i po) to je osoba od glave do pete, to je čovjek; vaša ~a (u građanskom društvu nešto manje konvencionalan oblik od »vaša supruga« ili »vaša gospođa supruga«); ženiti se na ~u *pov.* dovesti još jednu zakonitu ženu pored prve prema otvorenoj mogućnosti pod određenim pravilima u šerijatskom pravu; ~o božja (u obraćanju kad se traži od nekoga da se urazumi, nije za uglađen način obraćanja i razgovora)

VRHJ definira *ženu* kao *odraslu osobu ženskog spola*. Drugo značenje je jednako kao u RHJ: *žena* je *supruga*. Treće značenje s leksikografskom odrednicom *razg.* (razgovorno) definira *žene* kao *osobe koje spadaju u poslugu ili radnu snagu*, a vokativ *ženo* se upotrebljava bez obzira na to s kim se govori i s kojim spolom te služi za pojačanje ili približavanje teme i sl.

³ Natuknice iz VRHJ su preuzete s CD-a koji se nalazi u *Velikom rječniku hrvatskoga jezika* (2006), zato se ne navodi broj stranice.

Četrtom značenju je dodan primjer *usp.* (usporedno) čovjek(7) što znači da je sedmo značenje riječi *čovjek* (također u vokativu) usporedno četrtom značenju riječi *žena* jer se i *čovječe* i *ženo* upotrebljava u situacijama u kojima je naglašeno pojačavanje, približavanje teme, a ne osoba, odnosno spol. VRHJ i RHJ shvaćaju ženu na sličan način: žena je na raspolaganju muškarcu (v. *javna žena; laka žena*). Razmotrimo radije primjer sintagme *žena iz stripa* iz VRHJ. Žena iz stripa predstavlja idealan tip žene za kojim bi trebale čeznuti sve žene, odnosno one koje žele dobiti muškarca, ali nas dodatno objašnjenje u zagradama (*nacrtan izmaštani tip idealno privlačne žene, ob. po ukusu 1920-ih i dalje*) uputi na drugačiji način razmišljanja – idealna žena ne postoji nego je stvorena zbog potreba medija, modne industrije i drugih sfera javnog i privatnog prostora koji steku određenu korist.

U frazeološkoj zoni analizirat ću sljedeće primjere: frazem *daj (reci, pokaži itd.) ženi* se koristi u izravnom obraćanju trećoj osobi, treba je postupiti kako je običaj. Zaključujem da je teško zamisliti da se radi o trećoj osobi, a da ta osoba nije ženskog spola. Sličan slučaj možemo zapaziti u posljednjem primjeru *ženo božja* koji se upotrebljava kad želimo da se netko urazumi. Značenje izraza nije izravno vezano uz predstavnice ženskog spola jer neodređena zamjenica *netko* nije vezana za specifičan spol, ali s druge strane ne mogu zamisliti da muškarac ili žena kaže muškarcu *ženo božja*. Drugi primjer *imati ženu* ima dva značenja, a za potrebe mog istraživanja je zanimljivije drugo značenje jer znači *imati spremačicu*. Vidimo da je žena degradirana samo na njezino zanimanje.

Pogledajmo još natuknicu *žena* (slov. *ženska*) u trećem jednojezičniku, SSKJ (str. 1701), koja je duža od iste natuknice u RHJ, a natuknice u SSKJ i VRHJ sličnog su opsega.

žénska -e ž (ě) **oseba ženskoga spola, navadno dorasla:** prišla je neka ženska; majhna, mlada, modrooka, temnolasa, vitka ženska; mirna, prijazna, prijetna ženska; noseća, poročena ženska; ženska srednjih let; čustvovanje ženske matere; razlike med moškim in žensko / frizer za ženske // **oseba ženskoga spola kot nosilka značilnih telesnih lastnosti:** kar v nekaj mesecih se je iz dekleta razvila v žensko; *ekspr.* njuna hči je že cela, prava ženska // *ekspr.* **oseba ženskoga spola kot nosilka značilnih duševnih lastnosti:** ga bo že preprosila, saj je ženska; v njej je premalo ženske, da bi to razumela / ženska je ženska / v njej se je začela prebujati ženska **ženskost** • *nar.* ne vem, če je moja ženska že doma *žena; žarg.* ali bo prišla s teboj tudi tvoja

ženska *tvoje dekle; tvoja žena; publ.* iščemo žensko za pomoč v gospodinjstvu v oglasih *gospodinjsko pomočnico; ekspr.* fatalna ženska *ki zaradi svoje lepote in nenavadnosti odločujoče, navadno negativno vpliva na moškega; knjiž.* javna ženska *prostitutka; ženska je kakor aprilsko vreme njeno razpoloženje je zelo spremenljivo; ekspr.* kjer vrag ne zmore, ženska pripomore *ženska zlasti s svojo zvitostjo dosti doseže*

Za razliku od RHJ koji definira ženu kao *ljudsko biće po spolu suprotno muškarcu*, imaju VRHJ i SSKJ jednako prvo značenje, osim što SSKJ sadrži riječ *obično*, a VRHJ ne. Žena je u SSKJ *osoba ženskog spola koja je obično odrasla*. Nije jasno koje osobine bi trebala imati odrasla žena. Prema primjerima je žena malena, mlada, plavooka, tamne kose, vitka, mirna, ljubazna, trudna, udana. Žena je predstavljena stereotipno – ona se treba dopasti izgledom i karakterom svima, pogotovo muškarcima, ne smije se zanemariti i tradicionalno zapadno društvo je vidi kao majku i suprugu. Žena je također predstavljena kao *osoba karakterističnih tjelesnih osobina* i s lingvostilističkom odrednicom ekspresivnog značenja također *osoba karakterističnih duševnih osobina*, ali dalje u natuknici nije objašnjeno koje su »karakteristične« osobine. U frazeološkom gnijezdu se pojavljuje primjer *gospodinjska pomoćnica (kućna pomoćnica)* koji se nalazi također u VRHJ (*imati ženu*) i frazem *javna žena* koji je zajednički trima rječnicima, razlikuje se prema područjima kojim pripada: u RHJ je *javna žena* frazem, u VRHJ sintagma i u SSKJ pripada području književnosti.

4.1.2. Natuknica ženski

U RHJ se nalaze također natuknice s korijenom *žen-*: npr. *ženoljubac, ženomrzac, ženska, ženskar, ženskast, ženski, ženskost, ženstven, ženstvenost*. Više pozornosti ću posvetiti natuknici *ženski* (str. 1443) i kasnije natuknici *ženskost* (str. 1443).

žènskī (ž -ā, s -ō) *prid* [G -ōga, -ōg] koji se odnosi na žene:

~a narav, ~ razred, ~a torba • ~e bolesti med *bolesti ženskih spolnih organa*; ginekologija

□ ~a glava *žena sa svojim osebujnim mišljenjem*; ~a ruka *red svojstven samo ženi*

Samo značenje pridjeva nije problematično, ali zato ću primjerima posvetiti više pozornosti. Uzmimo primjer *ženska narav*. U slučaju da možemo utvrditi da *ženska narav* postoji

pojavljuje se drugo pitanje što čini žensku narav. Drugi primjer jest *ženska ruka*. Porijeklo frazema najvjerojatnije potječe iz hijerarhije tradicionalne obitelji. Žena je bila domaćica, brinula se za kuću i članove obitelji. Red svojstven samo ženi ne postoji, ali takva situacija (i frazem) djeluje kao isprika muškarca za afirmiranje svoje snage i autoriteta.

VRHJ detaljnije objašnjava natuknicu *ženski* nego što je to objašnjeno u RHJ.

ženskī prid.1. koji se odnosi na žene, koji ima osobine žena, koji je kao u žena **2.** koji ima samo organe za zametanje ploda u cvijetu **3. žarg.** dio sprave, utoren dio mehanizma (utičnica itd.); koji prihvaća drugi dio, *opr.* muški

Δ ~a crkva *etnol.* dio u pravoslavnoj crkvi u kojem stoje žene; ~a glava *arh. knjiš.* žena, žensko; ~a logika *razg.* (ob. u šali) potreba žene da prednost u rasuđivanju dade intuiciji ili sentimentalnim razlozima; ~a ruka ljepota i red (ob. u kući, u odijevanju) koji nije moguć u načinu života bez žene; ~e bolesti *pat.* bolesti koje su u vezi s prirodom žene, proučava ih ginekologija; ~e pjesme, narodne lirske narodne pjesme; ~ i Petko *etnol.* muškarac suviše blizak ženama, koji se voli baviti pretežno ženskim poslovima; ~i pokret(i) ukupnost napora koje ulažu žene da bi uspostavile ravnopravniji ili ravnopravan odnos s muškarcima kao ljudska bića i radnozavisne osobe (pravo raspolaganja svojim tijelom i planiranja obitelji, jednaka plaća za jednak rad itd.); ~o pismo, ~a umjetnost književna i umjetnička djela kojima se pripisuje poseban ženski senzibilitet, tematika i sentimentalnost

Za razliku od RHJ u kojem ima natuknica *ženski* jedno značenje, VRHJ sadrži tri značenja: prvo se odnosi na žene, na osobine žene, drugo značenje je bitno za sferu biologije i biljaka, a treće je ograničeno na sferu žargona.

Sintagma *ženska ruka* pojavljuje se također u VRHJ i ističe nužnost žene u kući. Bez žene nema ljepote i reda. *Ženska logika* očito se ne može temeljiti na razumu i racionalnosti kao »muška« logika, nego na intuiciji ili sentimentalnim razlozima; žena je osjećajna, intuitivna, razum nije jedna od njezinih »jačih« osobina.

Natuknica *ženski* (str. 1701) u SSKJ je po opsegu najduža s obzirom na sva tri rječnika i daje najviše informacija.

ženski -a -o prid. (ě) 1. *nanašajoč se na predstavnike spola, katerega značilnost je roditvena sposobnost*: ženski potomci / ženski rod kake rodovine / ženski spolni organi / otroci ženskega spola / zdaj je v najlepših ženskih letih / ženske bolezni *bolezni, ki so v zvezi z značilnostmi ženskega organizma, zlasti z rodili* 2. *nanašajoč se na ženske*: zaslišal je moški in ženski glas; ženska duševnost; visoka ženska postava / ženski čevlji; ženski klobuk; ženska ročna ura / ženski oddelek v bolnišnici; ženski samostan; ženska šola / žensko dobrodelno društvo; žensko gibanje / ženska revija *revija za ženska vprašanja* / ženski poklic; žensko delo; žensko glasbilo / *ekspr.* zanima se za ženski spol, ženski svet za *ženske* 3. *ekspr. ki se pripisuje ženskam*: ženska intuicija; ženska občutljivost, opravljenost, potrpežljivost, radovednost, zvijačnost; ženska taktika; postavila mu je tipično žensko vprašanje / to darilo je preveč žensko // tak kot pri ženskah: govoriti z ženskim glasom; ženska lepota; mehke ženske poteze obraza; njena hoja je zelo ženska; bila je blaga, vedra, najbolj ženska med vsemi • sejati na ženski dan *v sredo ali soboto*; gibanje za žensko emancipacijo *za pridobitev enakopravnega položaja žensk z moškimi*; *ekspr.* delu se pozna ženska roka *se pozna, da ga je opravljala, pri njem sodelovala ženska*; *ekspr.* hiši so potrebne pridne ženske roke *je potrebna gospodinja*; z otroki je šla vedno na žensko stran *na levo stran, polovico cerkve*; star. ženska vera *praznoverje*; ženska ročna dela *ročno izdelane vezenine ali pletenine*; *ekspr.* jok je značilno žensko orožje *ženske pogosto skušajo kaj doseči z jokom* ♦ *biol.* ženska spolna celica; ženska spolna žleza; *bot.* ženski cvet *cvet, ki ima samo pestiče*; ženska rastlina *rastlina z ženskimi cveti*; *kozmet.* ženski parfüm *parfüm z izrazitim, navadno cvetličnim vonjem*; *lingv.* ženski priimek *priimek ob imenu ženskega bitja*; ženski spol; beseda pevka je ženska oblika od besede pevec; ženska sklanjatev *sklanjatev samostalnikov ženskega spola*; *lit.* ženska cezura *cezura za nepoudarjenim zlogom*; ženska rima *rima, ki obsega dva zloga*; *muz.* ženski zbor *zbor, sestavljen iz ženskih glasov*

Za razliko od RHJ i VRHJ koji su usredotočeni na osobine žene, prvo značenje pridjeva *ženski* u SSKJ naglašava ulogu žene kao majke i osobe koje rađa novi život. Drugo i treće

značenje (*koji se odnosi na žene; koji se pripisuje ženama*) se mogu usporediti s glavnim značenjima u RHJ i VRHJ. Natuknica *ženski* sadrži mnogo podataka o ženskim osobinama: osjetljivost, ogovaranje, strpljivost, znatiželjnost, lukavost, taktičnost, intuitivnost, marljivost. Ni u kojem slučaju ne smijemo zaboraviti važnost ženske ljepote. Žena ponekad pokušava postići svoj cilj plaćem. Za zadnji primjer bismo mogli tražiti objašnjenje u ranijoj socijalizaciji kada je dopušteno da djevojčice plaču, međutim u dječaka to nije poželjno jer se smatra da je plač znak slabosti i osjećajnosti. Žena voli kupovati cipele, šešire, satove, parfeme s cvjetnim mirisom. Žene mogu naći odgovore o ljepoti, muško-ženskim odnosima, spolnosti, sve što ih zanima u ženskim časopisima koji imaju danas velik utjecaj na ženu, njezino samopouzdanje i način kako vidi sebe. Gore nabrojane osobine predstavljaju »sliku« stereotipne žene koju zanimaju samo lijepe, odnosno »ženske« i sasvim »nemuške« stvari, kao što su kupovanje odjeće, cipela, parfema, nakita.

Delu se pozna ženska roka se podudara s primjerom *ženska ruka* u RHJ i VRHJ. *Hiši so potrebne pridne ženske roke* možemo također povezati s ranijim primjerom što znači da je u kući potrebna domaćica koja je vrijedna.

4.1.3. Natuknica ženskost

RHJ (str. 1443) definira *ženskost* kao:

žènskōst ž [G žènskosti] svojstvo žene, ženska narav

U značenju ne nalazimo detaljno objašnjenje što to zaista znači, odnosno koje komponente sadrži ženskost. Unatoč nedostatnom značenju postoje određena društvena očekivanja o tome što je ženskost i kako se žena mora ponašati.

U VRHJ je *ženskost* predstavljena kao:

žènskōst ž ⟨G -osti, I -osti/-ošću⟩ anatomska i fiziološka obilježja s ukupnošću odluka koje čine spolnost i prirodu žene; privlačnost, osjećajnost, nježnost, ženstvenost

Slučaj *ženskosti* također dobro ilustrira »ženske« osobine: privlačnost, osjećajnost, nježnost, ženstvenost. Ženskost je osobina koja se pripisuje svakoj ženi, bez obzira na to ima li je ili ne. Žene se međusobno razlikujemo po izgledu, karakteru i ne sumnjam da također po ženskosti. Neke žene se možda ne osjećaju ženstveno, pa se ne može samo po tome gledištu reći da nisu

žene. Jesu žene, ali nemaju osobina koje im nameću društvo i mediji. Žena treba biti lijepa, vrijedna, snažna, neobična, lukava i lako osvojiva kako bi privukla pažnju muškarca.

SSKJ *ženskost* (str. 1701) predstavi kao:

ženskost -i ž (ě) 1. *lastnost ženskega*: začutiti ženskost v sebi; dekliškost in ženskost / pri krojenju upoštevati ženskost postave / dekle ga je prevzelo s svojo lepoto in ženskostjo; ženskost v čustvovanju, govorjenju, ravnanju / njegova moškost in njena ženskost 2. *knjiž. pojavljanje ženskih značilnosti, lastnosti pri moškem; feminizem*: ukvarjati se s problemom naraščajoče ženskosti pri mladostnikih

Ženskost se prema prvom značenju može osjetiti u govorenju, ponašanju, žena se osjeća ženom. Primjer *pri krojenju upoštevati ženskost postave* upućuje na činjenicu da ženskost nije jedino »unutarnja« osobina, već i »vanjska«. Ženskost se postavlja u opoziciju s muškošću. Drugo značenje pruža mogućnost pojavljivanja ženskih osobina kod muškarca na području književnosti.

4.1.4. Natuknica majka

RHJ (str. 564) definira *majku* kao:

mājka ž [mn G mājkā, mājki] 1. žena koja je rodila dijete ili djecu: postati ~ 2. žena prema svojoj djeci: ~ ga hrani. Roditeljica 3. ženka prema svom mladunčetu: ~ im je uginula 4. ona ili onaj koji je kao majka: on je naša ~ 5. *pren* hraniteljica: ~ priroda, ~ zemlja, ~ Hrvatska. Mati • M~ Božja *kršč* Bogorodica, Blažena Djevica Marija, Gospa; časna ~ *kat* glavarica samostana časnih sestara
□ biti ~ za što *dobro se razumjeti u što*; kao od ~e rođen *posve gol*; nećeš ~ci *formula za izricanje prijetnji*; pijan kao ~ *posve pijan*

Prvo značenje natuknice *žena*⁴ u RHJ već uključuje funkciju odgoja i brige za djecu, ali to ne nalazimo u značenju *majke* koja je u prvom planu *žena koja je rodila dijete ili djecu*. Čini se da već žena sadrži komponente majke. Majka je *žena prema svojoj djeci*, a u životinjskom svijetu *ženka prema svom mladunčetu*. Zanimljiva je četvrto značenje *ona ili onaj koji je kao*

⁴ Ljudsko biće po spolu suprotno muškarcu, koje može rađati djecu i preuzeti glavnu brigu za uzgoj i odgoj djece (RHJ, 2000: 1442).

majka jer upućuje na nebiološku majku/oca koji odgajaju, pomažu nekome na jedan ili više načina. Osnovno značenje majke prenijelo se na značenje majke kao *hraniteljice*.

Primjeri *časna majka* i *Majka Božja* su religioznog karaktera u kojima ima majka važnu ulogu – časna majka je na čelu časnih sestara, vodi ih i predstavlja najviši autoritet u samostanu, a Majka Božja je majka Isusa Krista. Često je Bogorodica uobličena milog i nježnog lica, držeći Isusa u naručju.

Frazem *biti majka za što* mogao bi značiti da se majka treba razumjeti u više stvari nego otac jer se mora prema tradicionalnom zapadnom mentalitetu prije svega ona mora brinuti za dijete. Isti frazem se pojavlja također u VRHJ (v. str. 19).

VRHJ predstavi tri značenja, a za razliku od RHJ predstavi također više frazema.

mājka ž ⟨D L -jci/-i *hip.*, G *mn* -ī/-ā) **1. a.** žena koja je rodila jedno ili više djece **b.** ona koja je rodila u odnosu na one koje je rodila; mama **c.** ženka koja je donijela na svijet u odnosu na mladunčad **2. pren. a.** ono od čega što potječe [*~a priroda*] **b.** onaj koji štiti i pomaže [*sirotinjska ~a*] **3.** ⟨D L *mājci*⟩ *razg.* za pojačavanje prijetnje [*nećeš (hoćeš) majci*]

Δ časna *~a* predstojnica među časnim sestrama; Majka Božja *kat.* Marija, majka Isusa Krista, prihvaćeno kao dogma, *usp.* Bogorodica
□ **A.** *~a* mu stara poštapalica za pojačavanje onoga što je rečeno i u dokazivanju; (*biti*) *~a* (*za što*) *žarg.* odlično se razumjeti u što; pijan kao *~a* (*zemlja*) potpuno pijan; tko će kao (*ko*) *~a* **1.** majka je spremna na najveće žrtve za svoje dijete, nitko se u požrtvornosti ne može mjeriti s majkom **2.** iron. majka je uvijek nekritična prema svojoj djeci [*A: Moj sin je pametan i nema nedostatka kao drugi B: Tko će ko ~a!*] **B.** daj mi Bože što mi misli žena, ne daj što mi misli *~a*, v. misлити; (*gol*) kao od *~e* rođen (*pojačano*) sasvim gol, nag; (*mila*) *~a* biti izvrstan u čemu, koji odlično poznaje neku vještinu [*ja sam za to ~a*]; *~a* me (*je*) rodila ... za to sam rođen, to mi je urođeno, za to sam stvoren, imam poseban dar za to [*~a me je rodila sa špilom karata u rukama volim kartati, imam smisla za kartanje; ~a me je rodila s čekićem u ruci imam smisla za rad s alatom, za praktične poslove rukom*]; nekom *~a*, a nekom maćeha *nepravedno*; takvoga *~a* ne rađa (*svaki dan*), v. раđати; žalosna mu *~a* jadan (*ti je*), za onoga tko je dostojan sažaljenja, bijedan, kukavan

Majka u VRHJ je *žena koja je rodila jedno ili više djece*, značenje se odnosi samo na rađanje djece i kao definicija u RHJ ne naglašava funkciju odgoja i brige za djecu. Cijelo prvo značenje se podudara s prvim, drugim i trećim značenjem u RHJ. Drugo značenje natuknice se veže na preneseno značenje, tj. *ono od čega što potječe* i *onaj koji štiti i pomaže* (nije jasno zašto je na ovom mjestu muški oblik zamjenice). Primjeri su *majka priroda* i *sirotinjska majka*. Izraz *majka priroda* možda potječe iz vremena prosvjetiteljstva jer se smatralo da je priroda bliža ženi nego muškarcu. Izraz nas upućuje na misao da sve potječe od prirode i da je trebamo poštovati i brinuti se za nju jer nas u suprotnom slučaju može uništiti. U Jurančičevu rječniku (1986.) možemo naći objašnjenje izraza *sirotinjska majka*. To je majka koja se dobrotvorno brine za sirote. Dakle, majka se ne brine samo o svojoj djeci nego i o tuđoj jer najvjerojatnije osjeća potrebu da pomogne djeci, posebno onoj koja je ostala bez roditelja. Majka je prva osoba i prema tradicionalnom zapadnom mišljenju najvažnija osoba u djetetovom životu i ta ekskluzivna uloga može biti na trenutke tjelesno i psihički nepodnošljiva. Pomoć drugima prema mojem mišljenju nije isključivo ženska želja nego želja svakog pojedinca, dakle pomoć drugima ne ovisi o spolu. Muški oblik zamjenice *onaj (koji štiti i pomaže)* je pravilan jer prema Jurančiču postoji također *sirotinjski otac*. S obzirom na to da postoje muški i ženski oblik, treba dodati i ženski oblik zamjenice *ona koja* itd.

U frazeološkoj zoni nalazimo primjere tipa *(biti) majka (za što)* koji pripada žargonu, *tko će kao (ko) majka* i *(mila) majka* u kojima možemo vidjeti kakva bi trebala biti majka – požrtvovana, nekritična, izvrsna u nekim vještinama.

Za razliku od hrvatskih jednojezičnika, u natuknici *majka* (slov. *mati*) u SSKJ (str. 529) možemo naći najviše značenja.

máti mátere ž, tož. máter, or. máterjo (á) 1. **ženska v odnosu do svojega otroka**: njegova mati še živi; nima očeta ne matere; spoštovati, ubogati mater; dobra, skrbna mati; draga, ljuba mati; očetova mati; spomini na mater; skrbi zanj kot mati *požrtvovalno* / po materi mu je v sorodu / ekspr. učiteljica je bila svojim učencem druga mati // **ženska, ki ima otroka**: mati doji; je mati treh otrok; postala je mati; mlada mati; dojenček v naročju matere / nezakonska mati *ki ob rojstvu otroka ni poročena*; mati vdova; posvetovalnica za matere // **(živalska) samica, ki ima mladiča**: ločiti tele od matere; zajčja mati / mati in oče nagrajenega psa imata odličen rodovnik 2. v zvezi **stara mati mati očeta ali matere**: dopoldne je otroka varovala stara mati; obiskati staro mater 3. zlasti v kmečkem okolju **naslov za**

starejšo poročeno žensko, navadno gospodinjo: sosedova mati so mi dali jabolko; hišna mati; mati županja / kot nagovor no, mati, se še poznamo 4. *ekspr.*, navadno s prilastkom ženska, ki zelo skrbi za koga, navadno starejša: dijaška, študentovska mati; partizanska mati 5. *rel.* naslov za predstojnico samostana ali reda s slovesnimi zaobljubami: mati prednica 6. *knjiž.*, v *povedni rabi* kar omogoča, povzroča nastanek česa: ti si bila mati mojih pesmi / preteklost je mati sedanjosti 7. *vznes.*, v *prilastkovi rabi* poudarja pomen samostalnika, na katerega se veže: mati domovina; darovi matere narave; mati zemlja 8. v *medmetni rabi*, v zvezi **mati božja** izraža začudenje, nejevoljo: mati božja, ali je to mogoče; mati božja, kaj pa govoriš • mama, to so mi dali mati v *kmečkem okolju* stara mati; *ekspr.* hči je cela mati zelo ji je podobna; krušna mati *mačeha*; *rednica*, *hraniteljica*; *ekspr.* spremenil se je, da ga lastna mati ne bi spoznala zelo se je spremenil; *star.* pisana mati *mačeha*; *pesn.* mati Slava slovanski svet, Slovani; *vznes.* biti sin slovenske matere Slovenec; bil je tak, kot ga je mati rodila *nag*, *gol*; *preg.* previdnost je mati modrosti *kdor se hoče izogniti nesreči, mora biti previden*; *preg.* kakršna mati, taka hči ♦ *rel.* Mati božja Kristusova mati

Majka (slov. *mati*) je žena u odnosu prema svom djetetu koja je dobra, brižljiva, požrtvovana. S druge strane je također naglašeno da je treba poštovati i slušati, vjerojatno razlog treba tražiti u samoj hijerarhiji obitelji gdje je majka autoritet, ona kaže što treba napraviti, zašto i kako. Iako otac ostaje najviši autoritet, majka također nije isključena i ima važnu ulogu u odgoju. Primjer s ekspresivnom odrednicom *učiteljica je bila svojim učencem druga mati* bi mogao biti ekvivalentan četvrtoj definiciji *majke* u RHJ, tj. *ona ili onaj koji je kao majka*. Majka je također žena koja ima dijete, odnosno ženka koja ima mladunčeta. Majka treba dojiti dijete i držati ga u naručju, barem na početku jer se smatra da postoji posebna veza između majke i djeteta i da je potrebno tu vezu njegovati. Majka se također upotrebljava u vezi *stara majka*. Primjer *dopoldne je otroka varovala stara mati* otkriva da žene nisu samo domaćice nego su zaposlene i kada nisu doma, dijete pazi baka. Treće značenje definira majku kao *stariju udanu ženu, obično domaćicu*, izraz je više karakterističan za seosku okolinu, dakle pojavljuju se razlike u poimanju majke u seoskoj i gradskoj okolini. Značenje majke kao *žene koja se brine o nekome* možemo povezati s primjerom prvog značenja da je majka brižljiva (*skrbna mati*). Peto je značenje religioznog karaktera – majka je naziv za predstojnicu samostana i podudara se s izrazom *časna majka* u RHJ i VRHJ. *Majka Božja* se također pojavlja u trima rječnicima, u SSKJ je dio terminološkog gnijezda. Šesto i sedmo značenje se

podudaraju s drugim značenjem u VRHJ (*ono od čega što potječe, majka priroda*), ali su definirani s odrednicama književno i »vzneseno«. ⁵ U osmom značenju se također pojavlja izraz *majka božja*, ali je izraz začuđenja i zlovolje.

Uzmimo kao primjer poslovicu *kakršna mati, taka hći* koja pokazuje na jasno vidljiv stereotip da su majke u očima društva prije svega odgovorne za ženski dio obitelji jer one svojim kćerima predaju svoje znanje o kućnim poslovima, hijerarhiji u obitelji i djelovanju u javnoj sferi, kako se trebaju ponašati i izgledati. Kćer vidi uzor u svojoj majci i radi ono što ona radi; kći je nasljednica majčina posla. *Hći je cela mati* također možemo povezati s ranijim primjerom *kakršna mati, taka hći*. Kći mora slušati majku i učiti od nje te svoje znanje prenijeti na svoje kćeri. Uobičajeno se oblik majka upotrebljava u formalnijim situacijama i da se u porodičnoj sredini većinom upotrebljava izraz *mama*.

4.1.5. Natuknica domaćica

Druga bitna uloga žene je uloga domaćice. Unatoč tome da domaćica obavlja kućanske poslove, brine o članovima obitelji i možemo reći prezentira obitelj, položaj domaćica još uvijek nema status koji zaslužuje.

RHJ (str. 200) predstavi domaćicu kao *domaćinovu ženu*. U ostalim je značenjima domaćica organizatorica koja se brine za goste, odnosno putnike u zrakoplovu, vlaku ili brodu.

domaćica ž **1.** gospodarica doma, domaćinova žena: dobra ~ **2.**
žena koja upravlja zabavom ili organizacijom kakva skupa **3.**
službenica koja se brine za putnike u zrakoplovu, vlaku ili brodu **4.**
→ kućanica

U VRHJ je domaćica kao u RHJ prije svega *domaćinova žena*, odnosno *žena koja nije zaposlena izvan kuće* što je glavno zanimanje domaćice. Domaćica posluhuje i brine za domaći ugođaj kao što stjuardesa brine o putnicima.

domaćica ž **1. a.** žena domaćina, ona koja je supruga domaćinova
b. ona koja nije zaposlena izvan kuće, koja vodi kućanstvo; kućanica
2. a. ona koja upravlja posluživanjem, brine za domaći ugođaj **b.** ona
koja se brine za putnike; stjuardesa

⁵ Budući da nisam pronašla hrvatsku odrednicu koja bi odgovarala značenju slovenske odrednice, upotrijebila sam slovenski izraz.

SSKJ (str. 250) za razliku od RHJ i VRHJ definira domaćicu prvo kao *ženu koja obavlja ili vodi kućne poslove*, a tek poslije kao *domaćinovu ženu*. Domaćica je također žena koja daje stan s ishranom. U zadnjem je značenju domaćica definirana kao poslodavka.

gospodinja -e ž (i) 1. *ženska, ki opravlja ali vodi domača, hišna dela*: biti, iti za gospodinjo; kmetija ne bo mogla dolgo ostati brez gospodinje / je dobra gospodinja *dobro gospodinji* 2. *gospodarjeva žena*: prišla sta oba: gospodar in gospodinja / dobro se je poročila, na lepem posestvu je gospodinja / hišna gospodinja 3. *ženska, ki daje stanovanje in oskrbo*: fantje so se gospodinje zelo bali / študentovska gospodinja 4. *raba peša delodajalka*: veliko je morala potrpeti pri tej gospodinji

U nastavku prikazujemo stereotipne elemente natuknica koje su vezane za ženski spol u kontrastivnoj tablici.

Tablica 1: "Slika" žene u rječnicima hrvatskog i slovenskog jezika

Natuknice / stereotipni elementi	RHJ	VRHJ	SSKJ
ŽENA (slov. ŽENSKA)	ljudsko biće po spolu suprotno muškarcu, rađanje djece, preuzeti glavnu brigu za odgoj djece; javna žena, mijenjati žene kao košulje	javna žena, laka žena, žena iz stripa	oseba ženskoga spola; majhna, mlada, vitka, mirna, prijazna, noseča, poročena,...; oseba karakterističnih telesnih, duševnih lastnosti; javna ženska
ŽENSKI	ženska narav, ženska ruka	ženska ruka, ženska logika	roditvena sposobnost; ženska intuicija, občutljivost, opravljivost, potrpežljivost, radovednost, taktika,...; delu se pozna ženska roka, hiši so potrebne pridne ženske roke
ŽENSKOST	svojstvo žene, ženska narav	privlačnost, osjećajnost, nježnost, ženstvenost	ženskost v čustvovanju, govorjenju, ravnanju; začutiti ženskost v sebi; njena ženskost
MAJKA (slov. MATI)	žena koja je rodila dijete ili djecu (nema funkcije odgoja); biti majka za što; časna majka	žena koja je rodila jedno ili više djece (nema funkcije odgoja); <i>pren.</i> ono od čega što potječe, onaj koji štiti i pomaže; tko će kao (ko) majka; časna majka	dobra, skrbna mati; mati doji, dojenček v naročju matere; kakršna mati, taka hči, hči je cela mati; mati prednica

DOMAĆICA (slov. GOSPODINJA)	domaćinova žena, dobra domaćica	žena domaćina, ona koja nije zaposlena izvan kuće, ona koja upravlja posluživanjem	nema stereotipnih elemenata
--------------------------------	---------------------------------------	--	--------------------------------

Kao što prikazuje tablica 1, u svim se trima rječnicima kod natuknice *žena* pojavljuje izraz *javna žena* koji prikazuje ženu kao osobu bez moralnih vrijednosti i lako dostupnu muškarcu. Prezentacija je žene u RHJ i SSKJ vezana uz rađanje djece i preuzimanje glavne brige za djecu. Žena je osoba karakterističnih tjelesnih i duševnih osobina o kojima nemamo detaljnih podataka, no utvrđeno je da su za ženu karakteristične intuicija, osjetljivost, strpljivost, taktika, marljivost i drugo. Njezina se narav treba slagati s društvenim zahtjevima: ona treba biti privlačna, nježna, ženstvena. Žena se treba prvo pobrinuti za muža, djecu i dom, dakle, ona je najprije žena, majka i domaćica, a ne žena kao subjekt s vlastitim željama. Žena kao majka je dobra, brižljiva, brine o obitelji, osobito za mlađi ženski dio obitelji jer treba naučiti kćer(i) kako postati dobra i društveno prihvatljiva žena, majka i domaćica. Domaćica je bila u ranijim vremenima vezana za dom, ali dan-danas je domaćica (skoro) svaka žena unatoč tome radi li samo doma ili također izvan doma. Kućni rad ima sporednu funkciju, nema statusa »pravog« rada. Negativni primjeri koji definiraju osobe ženskog spola unutar muških natuknica (v. natuknicu *muškarac* (slov. *moški*; str. 576) u SSKJ, npr. *ona še ne ve, zakaj so moški na svetu; moški so jo kar požirali z očmi; očita ji, da ima druge moške; nora je na moške*) pokazuju da je žena u jednojezičnicima još uvijek žrtva spolnih stereotipa.

Na drugoj strani spola i spolnosti nalazi se muškarac i natuknice *muškarac*, *muški*, *muškost*, *otac* i *domaćin*, o čemu će biti riječi u nastavku.

4.2. »Slika« muškarca

Pogledajmo kako je muškarac predstavljen u rječnicima kako bismo mogli upozoriti na razlike u shvaćanju žene i muškarca. Analizirat ću natuknice *muškarac*, *muški*, *muškost*, *otac* i *domaćin*.

4.2.1. Natuknica muškarac

Natuknica *muškarac* u RHJ (str. 622) sadrži samo jedno značenje, dakle muškarac znači *mušku osobu*. Naveden je samo jedan primjer, naime, *biti muškarac*. Za razliku od natuknice *žena* gdje se nalazi barem po koji primjer, ni u značenju ni u primjeru natuknice muškarac nije objašnjeno koje tjelesne i duševne osobine bi muškarac mogao ili morao imati.

muškárac *m* [G muškárca, mn muškárci, G mùškārācā, muškārācā] muška osoba: biti ~

Za razliku od RHJ koji definira muškarca kao *mušku osobu* je u VRHJ muškarac *odrasla osoba muškog spola*, ali slično kao u RHJ, ostale karakteristike u značenju nisu navedene. Nema primjera iz kojih bismo mogli saznati nešto više o tjelesnoj strukturi ili karakteru muškarca. Ustvari je definicija politički korektnija od definicije u RHJ jer ima jasnu definiciju i nema primjera u kojima bismo mogli naći stereotipne elemente.

muškárac *m* (G -rca, V mùškārče, N *mn* -rci, G mùškārācā) odrasla osoba muškog spola; muško

Muškarac je u obama rječnicima hrvatskoga jezika predstavljen jako »skromno« i nije predstavljen u opreci prema suprotnome spolu.

S jedne strane hrvatski rječnici donose skromna značenja i (pre)malo primjera, a s druge je strane SSKJ obogaćen širim definicijama i konkretnim primjerima.

môški -ega *m* (ó) *človek moškega spola, navadno dorašel*: neki moški se je ozrl za njo; bradat, lep, mlad moški; moški zagorelih lic; glas, koraki moškega; moški in ženska / deblo lipe bi komaj obsegla dva moška / frizer, stranišče za moške • *evfem.* ona še ne ve, zakaj so moški na svetu *nima še ljubezenskih, spolnih izkušenj*; *ekspr.* moški so jo kar požirali z očmi *je spolno zelo privlačna*; *evfem.* očita ji, da ima druge moške *da ima spolni odnos, spolne odnose z drugimi*

moškimi; pog., ekspr. nora je na moške ima veliko slo po moških // ekspr., navadno v povedni rabi tak človek kot nosilec odločnosti, poguma: ali smo moški ali nismo; kakšen moški pa si, če si tega ne upaš

Muškarac (slov. *moški*; str. 576) je *čovjek muškoga spola, obično odrastao*. Već se u prvom značenju prikazuje prva razlika u natuknicama žena i muškarac: žena je *osoba*, a muškarac je *čovjek*, pri čemu je kod *čovjeka* u leksikografskoj definiciji SSKJ-a istaknuta sposobnost *misлити i govoriti*. Muškarac je *nosilac hrabrosti i odvažnosti* – on se ničega ne boji. Prema primjerima je muškarac *zgodan, mlad, bradat, preplanulog obraza, odvažan, hrabar*. To su osobine koje se pripisuju muškarcima, odnosno dominantnom tipu muškarca, tj. idealnom muškarcu koji (kao i idealna žena) ne postoji. Idealni muškarac je biće kojeg su si izmislili mediji i društvo. Zanimljivo je da su svi primjeri u frazeološkom gnijezdu povezani sa ženom i više saznamo o njoj nego o muškarcu. Primjeri *ona še ne ve, zakaj so moški na svetu; moški so jo kar požirali z očmi; očita ji, da ima druge moške; nora je na moške* su ekspresivno i eufemistično obojeni. Muškarac je poštovan u društvu i dominantan u muško-ženskome odnosu – on gleda ženu, njezino tijelo, proždire je s očima. Žena postaje negativni lik jer ona vara muškarca i ima veliku požudu za muškarcima. Žena bi se trebala ponašati tako, kako u određenom trenutku odgovara muškarcu. Ona postaje spolni objekt njegovih želja i nagona.

4.2.2. Natuknica muški

Natuknica *muški* (str. 623) u RHJ ne sadrži konkretne informacije u vezi s time što znači muški.

mùški¹ (ž -ā, s -ō) *prid* [G -ōga, -ōg] koji se odnosi na muškarce: ~o društvo, ~o odijelo, ~ razgovori

Muški u VRHJ sadrži više značenja i primjera.

mùški² *prid*. ⟨G mùškōga⟩ **1.** koji se odnosi na muškarce **2.** koji je dostojan muža, pravog muškarca [~a ljepota, ~o društvo]

Δ ~a ruka *muškarac koji u kući obavlja tipične poslove koji nisu za ženu; ~i šovinizam pretjerana muška lojalnost prema pripadajućem spolu, ignorantski odnos prema ženi-seksualnom objektu, dominantna uloga u svim važnijim*

područjim života, inzistiranje na podjeli muških i ženskih poslova

□ (ona) zna s ~im zna s muškarcem, zna kako se ugađa muškarcu (u intimnim željama i u ugodnostima svakodnevnog života)

Natuknice *muški* u RHJ i VRHJ imaju jednako prvo značenje, ali u VRHJ nalazimo i drugo značenje *koji je dostojan muža, pravog muškarca*. Pitanje je što se misli pod tim značenjem jer se ne zna koje osobine ima »pravi« muškarac. Dalje: *muška ruka* je muškarac koji obavlja tipične »muške« poslove, ali nema primjera koji bi mogli osvijetliti situaciju »muških« poslova. U frazemu *ona zna s muškim* nema sumnje kakva je uloga pripisana ženi – ona zna kako se ugađa muškarcu u svim pogledima. Konotacija frazema je prije svega seksistična i baca loše svjetlo na žene.

Natuknica *muški* (str. 576) u SSKJ je najopsežnija.

môški -a -o prid. (ó) 1. *nanašajoč se na predstavnike spola, katerega značilnost je oplojevalna sposobnost*: moški potomci / moški rod rodovine je izumrl / moški hormon; moški spolni ud; moško spolovilo / moško tele, žrebe / otroci moškega spola / *ekspr.* njegova moška moč peša *sposobnost za spolno življenje* 2. *nanašajoč se na moške*: moški glas; moška postava / moške hlače; moška obutev / moški ponos; moška čast / človek v moški dobi; naša moška leta / moška gimnastika / moško delo *težje delo; delo, ki ga navadno opravljajo moški* // *ekspr.* ki izraža odločnost, pogum: pošten moški odgovor; to je moška beseda; moško dejanje / moški značaj / v teh stvareh je prav moški; ona je zelo moška • *ekspr.* po vaseh je dosti moškega spola *moških; ekspr.* hiša potrebuje moške roke za *nekatera dela je potreben moški; ekspr.* moška voda *mineralna voda z domnevnim spodbudnim učinkom na moško spolno moč* ♦ *anat.* moška spolna žleza *spolna žleza, ki proizvaja semenčice; biol.* moška spolna celica; *bot.* moški cvet *cvet, ki ima samo prašnike; moška rastlina rastlina z moškimi cveti; lingv.* moški spol; *lit.* moška rima *rima, ki obsega en zlog; muz.* moški zbor *zbor, sestavljen iz moških glasov*

RHJ i VRHJ za razliku od SSKJ (str. 576) u natuknici *muški* (slov. moški) ne spominju sposobnost stvaranja djece kao sposobnost predstavnika muškoga spola. Drugo je značenje

jednako u sva tri rječnika: *koji se odnosi na muškarce*. Pridjevi koji se pojavljuju odnose se na *glas, rast, ponos, čast, karakter*. *Muški posao* je teži posao, tj. posao s kojim se žene ne bave te ima u društvu određen status koji muškarca postavlja u bolji i dominantniji položaj. Sigurno je da se o muškarcu piše u superlativima – nema stvari koje on ne zna, koje se boji, koja mu stvara probleme. *Muška ruka* iz VRHJ ima slično značenje kao *hiša potrebuje moške roke* iz SSKJ. Oni ističu važnost muškarca u kući.

4.2.3. Natuknica muškost

Natuknica *muškost* nije uključena u RHJ.

Natuknica *muškost* u VRHJ sadrži jedno značenje. U natuknici nije u primjerima ili kako drukčije objašnjeno što je priroda muškoga spola.

mũškõst ž ⟨G -osti, I -osti/-ošću⟩ ono što čini prirodu
muškog spola i daje mu obilježje

Muškost je u SSKJ (str. 576) definirana kao osobina muškarca, ali je najviše pozornosti posvećeno muškim spolnim funkcijama i muškim spolnim organima kojima se naznačuje ekspresivna i eufemistična obojenost. Smatram da je *ženskost* u sva tri rječnika predstavljena više kao »unutarnja« osobina koja se pokazuje u ponašanju, govoru žene, međutim *muškost* u SSKJ više predstavlja »vanjsku« osobinu muškarca.

mõškost -i ž (ó) **1. lastnost moškega:** spoštovali so ga zaradi velike moškosti; njegova moškost in njena ženskost / moškost glasu // *ekspr. moške funkcije, zlasti spolne:* moškost mu je začela pojemati **2. evfem. moški spolni organi:** med vojno je izgubil svojo moškost

4.2.4. Natuknica otac

Definicije natuknice *otac* u RHJ (str. 781) i u VRHJ slično kao natuknica *majka* ne naglašavaju funkciju odgoja i brige za djecu.

Definicija *otac* (str. 781) u RHJ:

òtac m [G òca, mn òci, òčevi, G òčēvā, otácā] **1.** muški roditelj svojoj djeci **2. kat** opći naziv svećenika redovnika; pater **3. pren** tvorac čega; začetnik, pokretač, osnivač: ~ biologije, ~ moderne lingvistike

RHJ predstavlja tri značenja. Otac pored *muškog roditelja svojoj djeci* znači i *opći naziv svećenika* te u prenesenom značenju *začetnik, pokretač, osnivač*. Čini se da muškarac ima bitniju ulogu jer je tvorac nečega, ima aktivnu ulogu, međutim preneseno značenje majke (*ono od čega što potječe*) zvuči više pasivno.

Jedino značenje u VRHJ navodi oca kao roditelja muškoga spola.

òtac *m* (G òca, N *mn* òčevi/òci *ekspr.*, G òčevā/otácā, D L òčevima/òcima *jez. knjiž. eksp.*) roditelj muškog spola

Δ gradski oci *retor.* članovi gradskog poglavarstva, oni koji upravljaju gradom; ~ domovine, v. domovina Δ

Značenja u RHJ i VRHJ ne pružaju puno podataka i primjera, međutim to za natuknicu *otac* (slov. *oče*) u SSKJ (str. 722) ne možemo tvrditi.

òče -éta *m*, im. mn. očétje tudi očéti (ó é) 1. **moški v odnosu do svojega otroka**: njegov oče je padel v narodnoosvobodilnem boju; ima še očeta in mater; ubogati očeta; dober, skrben oče; dragi, ljubi oče; materin oče; skrbi zanj kot pravi oče *požrtvovalno* / po očetu so si v sorodu / *ekspr.* svojim učencem je bil drugi oče / kot nagovor počakaj, oče // **moški, ki ima otroka**: je oče dveh otrok; postal je oče / domnevni oče; družinski oče; nezakonski oče *ki ob rojstvu otroka ni poročen z otrokovo materjo* // (*živalski*) **samec, ki ima mladiča**: oče konja / mati in oče nagrajenega psa imata odličan rodovnik 2. v zvezi **stari oče** oče očeta ali **matere**: varuje ga stari oče; obiskati starega očeta // *nav. mn., eksp.* **prednik**: naši očetje so živeli tu; zavreči vero očetov 3. zlasti v kmečkem okolju **naslov za starejšega poročenega moškega, navadno gospodarja**: sosedov oče so mi to povedali; hišni oče; oče župan 4. **član samostanskega reda, ki je duhovnik**: častiti očetje so se zbrali / očetje frančiškani / kot pristavek k imenu oče [o.] Marko Pohlin // *rel.* **naslov za duhovnika**: oče spovednik 5. *ekspr., s prilaskom* **idejni utemeljitelj, pobudnik**: je oče eksistencialistične filozofije; oče lirike / prav oni so očetje vsega gorja povzročitelji / duhovni oče vstaje • *ekspr.* lahko bi ji bil oče *v primeri z njo je star*; otrok je po očetu *ima njegove lastnosti*; *ekspr.* fant je cel, izrezan oče *zelo mu je podoben*; *star.* duhovni oče *duhovnik*; krušni oče *očim*;

rednik, hranitelj; ekspr. mestni očetje člani mestne uprave; preg. ti očeta do praga, sin tebe čez prag slabo ravnanje s starši se zelo maščuje ♦ rel. beli očetje red, ki se ukvarja z misijonskim delom v Afriki; cerkveni očetje krščanski pisatelji iz prvih sedmih stoletij; koncilski oče kardinal, škof, vrhovni redovni predstojnik kot zakoniti odločujoči udeleženec na koncilu; nebeški Oče Bog; sveti oče papež

Otac (slov. oče) u SSKJ je *muškarac u odnosu prema svom djetetu*. Otac je dobar, brižljiv, požrtvovan. Oca i majku treba slušati, ali je kod natuknice majka u SSKJ također primjer *spoštovati mater* (poštovati majku). Majku treba slušati i poštovati, a oca slušati, dakle otac ima veći autoritet, on ima zadnju riječ. *Ona ili onaj koji je kao majka* u RHJ ima slično značenje kao primjer *svojim učencem je bil drugi oče*.

Stari otac je onaj koji pazi dijete, a u ostalim je značenjima otac *muškarac koji ima dijete*, odnosno *mužjak koji ima mladunčeta*. Otac je u seoskoj okolini također naziv za starijeg *vjenčanog muškarca, obično domaćina*. I tu bismo mogli napraviti razliku između naziva u selu i gradu. Kako je izraz otac karakterističniji za selo, mogli bismo zaključiti da su odnosi na selu drugačije formirani nego u gradu. Pojavljuju se značenja i primjeri religioznog karaktera, kao što su: *član samostanskog reda koji je svećenik* i u terminološkom gnijezdu *beli očetje, cerkveni očetje, koncilski oče*, itd. Nema sumnje da su muškarci i u religioznim organizacijama na visokim položajima (kardinal, biskup, papa), međutim žena je na »najvišem« položaju časna majka (v. *majka* u SSKJ). U zadnjem značenju je otac *idejni osnivač, pokretač* nečega što upućuje na njegovu aktivnost.

Vidi se kako su podijeljene uloge u frazeološkom gnijezdu: na primjer, kći liči na majku (*hči je cela mati*), a sin liči na oca (*fant je cel, izrezan oče*). Postoje samo te dvije mogućnosti, u primjerima kći ne može ličiti na oca ili sin na majku. Primjer *lahko bi ji bil oče* upućuje na odnos između mlađe djevojke i starijeg muškarca. Osjeća se negativen prizvuk, međutim nigdje nema primjera u kojem bi bila situacija obrnuta: veza između mlađeg muškarca i starije žene, npr. *lahko bi mu bila mati*. Društvo ima svoje norme i pravila te mislim da nije neobično da muškarci u zapadnoj kulturi traže mlađe djevojke, ali kad je u pitanju veza žene s mlađim muškarcem, to nije društveno prihvatljivo. Dakle, u društvu još uvijek postoji dvojni moral kad su u pitanju muško-ženski odnosi.

4.2.5. Natuknica domaćin

Domaćin u RHJ (str. 200) je gospodar u kući, on upravlja i vodi dom. Domaćin je također gostoprimac, on prima goste u kući, međutim *domaćica* ih poslužuje. U trećem značenju domaćin znači osobu koja se brine za neku zgradu.

domaćin *m* **1.** starješina doma; gospodar **2.** gostoprimac, gostitelj; zemlja ~ **3.** → pazikuća

VRHJ *domaćina* definira slično kao RHJ: on je glava obitelji, on vodi dom, odnosno brine se za neku zgradu, prostoriju. Anić dodaje treće značenje: to je onaj koji je na prvom mjestu neke svečane priredbe ili prigode, dakle on je na čelu priredbe.

domaćin *m* **1. a. etnol.** glava obitelji, onaj koji upravlja domom **b.** onaj koji je privržen domu, koji dobro vodi dom **2.** onaj koji se po dužnosti brine za neku zgradu, prostorije i sl.; domar **3. etnol.** onaj koji je i u počasti na prvom mjestu neke svečane priredbe ili prigode

Domaćin (slov. *gospodar*; str. 250) je u slovenskom jeziku najprije predstavljen kao vlasnik materijalnih dobara i nije direktno vezan uz obitelj, naime nije glava obitelji, a tek u drugoj definiciji kao onaj koji ima vlast. U trećoj definiciji je domaćin poslodavac.

gospodár -ja *m* (á) **1.** lastnik materialnih dobrin: biti, postati gospodar; posestvo je brez gospodarja; bogat, trden gospodar; samostojen gospodar; gospodar kmetije, mlina / hišni gospodar // s prilastkom kdor uporablja, upravlja materialne dobrine: bili so dobri, slabi gospodarji; znan je kot skrben, spreten gospodar **2.** kdor ima, izvaja oblast: tu je samo on gospodar; ekspr. pokazal se je gospodarja; mogočen, neomejen gospodar; tuji gospodarji • ekspr. delam, kar hočem, saj sem sam svoj gospodar *nisem od nikogar odvisen* // z roditeljskim kdor kaj obvlada, ima v oblasti: biti gospodar svetovnega trga; gospodar položaja / zna biti gospodar svojih čustev **3.** raba peša delodajalec: to je njegov gospodar; ima dobrega gospodarja; razmerje med gospodarjem in delavcem / ekspr. menjati gospodarja *službo*

U SSKJ (str. 250) nalazimo i natuknicu *gospodinjec* (u hrvatskim rječnicima nema odgovarajuće natuknice) – tj. *muškarac koji obavlja ili vodi kućne poslove*. Uz značenje stavljena je leksikografska odrednica *šalj.* (šaljivo).

gospodínjec -jca m (i) *šalj.* **moški, ki opravlja ali vodi domača, hišna dela**: biti gospodinjec; dober gospodinjec

Funkcija domaćice je u potpunosti vezana na kuću i obitelj, međutim domaćin predstavlja glavu obitelji i ne se spominje u poslovima koji se tiču doma.

U nastavku prikazujemo stereotipne elemente natuknica koje su vezane za muški spol u kontrastivnoj tablici.

Tablica 2: "Slika" muškarca u rječnicima hrvatskog i slovenskog jezika

Natuknice / stereotipni elementi	RHJ	VRHJ	SSKJ
MUŠKARAC (slov. MOŠKI)	muška osoba; biti muškarac	nema stereotipnih elemenata	človek moškega spola; bradat, lep, mlad ..., nosilec odločnosti, poguma
MUŠKI (slov. MOŠKI)	nema stereotipnih elemenata	koji je dostojan muža, pravog muškarca; muška ruka; ona zna s muškim	oplojevalna sposobnost; glas, postava, karakter; moško delo, hiša potrebuje moške roke
MUŠKOST (slov. MOŠKOST)	nema natuknice	ono što čini prirodu muškog spola	lastnost moškega; moške spolne funkcije; moški spolni organi
OTAC (slov. OČE)	muški roditelj svojoj djeci (nema funkcije odgoja); <i>pren.</i> začetnik, osnivač (naglašena aktivna uloga)	roditelj muškog spola (nema funkcije odgoja)	dober, skrben oče; idejni utemeljitelj, pobudnik; fant je cel, izrezan oče; koncilski oče, nebeški Oče, sveti oče
DOMAČIN (slov. GOSPODAR)	gospodar	glava obitelji, onaj koji dobro vodi dom	nema stereotipnih elemenata; <u>gospodinjec</u>

Kao što prikazuje tablica 2, muškarac je u jednojezičnim rječnicima predstavljen kao samostalna osoba koja je aktivna, razumna, odlučna. Muške vanjske osobine odnose se na glas, stas, konkretno u SSKJ uključene su također muške spolne funkcije kao obilježje muškosti. Spominje se izraz *pravi muškarac* čije su nam osobine nepoznate i upućuju na činjenicu da pravi muškarac ne postoji. Ako ne možemo govoriti o ženi kao idealnoj, ne

možemo ni o muškarcu. Muškarac u ulozi oca je prezentiran kao roditelj muškog spola koji bi trebao imati jednako teške zadatke u odgoju kao majka, ali to u rječnicima nije vidljivo. Budući da muškarac obavlja »teži« posao i žena većinom preuzima kućanske poslove, žena nosi veći teret iako se neki ne bi složili s tom pretpostavkom jer kućanske poslove prihvaćaju kao rad koji je vezan uz dom i ne smatraju se ekonomsko-produktivnim radom. Muškarac kao domaćin također je prezentiran kao glava obitelji i vođa. Čak u religijskom kontekstu je muškarac na višem položaju (*koncilski oče, nebeški Oče, sveti oče*) nego žena (*časna majka, Majka Božja*).

Muškarac, kao i žena, nije mogao sasvim izbjeći stereotipima, ali svejedno je uočljiva razlika u shvaćanju jednog i drugog spola: značenja natuknica koje definiraju muške osobe više su pozitivna nego negativna i mogli bismo reći da uzdižu muškarca kao hrabru, pametnu osobu koja treba ženu da mu pomogne i ugađa u svim željama, a ženu predstavljaju kao pasivnu i osjećajnu pomoćnicu čije su želje i potrebe u sporednom planu.

5. ZAKLJUČAK

Zupan Sosič (2007: 188) definira spolne stereotipe kao generalizacije spolnih uloga koje temelje na spolnoj binarnosti. Budući da spolnu socijalizaciju usmjerava heteroseksualna matrica, kaže da je najviše negativnih spolnih stereotipa usmjereno protiv »drugorazrednih« spolova: homoseksualaca, transvestita, transseksualaca itd., pa i žena. Možemo dodati da se spolni stereotipi odnose također na muškarce koji su u sadašnjem vremenu pod velikim pritiskom društvenih i vlastitih očekivanja. Zupan Sosič (ibid.: 184) izvor spolnih stereotipa vidi u spolnoj socijalizaciji, tj. u učenju novih članova kako postati predstavnici određene spolne skupine. Možemo zaključiti da i rječnici sa svojim definicijama, primjerima i različitim odrednicama podupiraju socijalizaciju, odnosno spolnu socijalizaciju te stvaraju »sliku« društveno prihvatljivih normi i pravila koji pomažu ženama i muškarcima postati dio određenog društva i kulture.

U istraživanju pokazali smo da su žena i muškarac u jednojezičnim rječnicima – *Velikom rječniku hrvatskoga jezika* Vladimira Anića, *Rječniku hrvatskoga jezika* i *Rječniku slovenskoga književnog jezika* – prikazani prije svega stereotipno, a žena u većini primjera također negativno. Definicije često ne sadrže dovoljno informacija, odnosno navedene informacije nisu detaljno predstavljene, npr. natuknica *ženskost* u RHJ predstavljena je kao *svojstvo žene, ženska narav*, ali u toj definiciji ne saznajemo što to zaista znači. Ne samo definicije, već su i primjeri nejasni i seksistički. Žena je u ilustriranim primjerima lijepa, privlačna, zavodljiva, osjetljiva, pasivna i nježna. Žena treba muškarca da je zaštiti i joj pomaga. Muškarac je s druge strane predstavljen kao aktivan, moćan i hrabar. Tradicionalne osobine ženskog i muškog spola prenijele su se također u moderni svijet, drugim riječima, muškarac je (bio) hranitelj obitelji, on se svakog dana uputi(o) u opasan i krut svijet da može (je mogao) prehraniti obitelj. Muškarac obavlja »teži« posao, žena treba »samo« paziti na dom, čuvati djecu i brinuti se za potrebe muškarca. Društveni tradicionalni pogled shvaća ženu kao suprugu, majku i domaćicu. Žena nije predstavljena kao zaposlena, s vlastitim željama i interesima.

Zajedno s promjenom tradicionalnih uloga žene i muškarca trebala bi se mijenjati i rječnička praksa. Treba imati na umu da leksikografske definicije i primjeri nisu vezani samo uz područje lingvistike i leksikografije nego se nadovezuju također na sociolingvistiku, sociologiju, antropologiju, biologiju i druge znanosti. Zanimljivo bi bilo istražiti kako druge

znanosti utječu na poimanje žene u društvu ili osvijetliti pitanje leksikografske obrade podataka i natuknica.

6. SAŽETAK

V diplomskem delu je obravnavano vprašanje spolnih stereotipov v slovarjih hrvaškega in slovenskega jezika ter kako se predstavniki moškega in predstavnice ženskega spola soočajo s tem vprašanjem in kako to vpliva na njihovo družbeno podobo. Predpostavlja se, da spolni stereotipi veljajo za oba spola, zato je vprašanje spolnih stereotipov analizirano tako s stališča ženskega spola kakor s stališča moškega spola.

Postavljena je hipoteza, da so spolni stereotipi še vedno prisotni v enojezičnih slovarjih, tako sta za korpus izbrana dva hrvaška slovarja in en slovenski slovar: *Veliki rječnik hrvatskoga jezika Vladimira Anića* (Veliki slovar hrvaškega jezika Vladimirja Anića) iz leta 2006, *Rječnik hrvatskoga jezika* (Slovar hrvaškega jezika) iz leta 2000 ter *Slovenski slovar knjižnega jezika* iz leta 1994.

Praktični del je v diplomskem delu razdeljen na dva dela: v prvem delu analize »Slika« ženske so obravnavana gesla *ženska*, *ženski*, *ženskost*, *mati* in *gospodinja*, v drugem delu analize »Slika« moškega pa gesla *moški*, *moški* (pridevnik), *moškost*, *oče* in *gospodar*. Rezultati analize so pokazali, da so ženske v omenjenih slovarjih še vedno stereotipno predstavljene. Ti stereotipi so večinoma negativni in povezani z ženstvenostjo in nemočjo, medtem ko so moški stereotipi v večini pozitivni ter predstavljajo moškega kot samostojnega, hrabrega in odločnega. Ženska je predstavljena kot soproga, mati in gospodinja, ki ima v družbi podrejeno vlogo, za razliko od moškega, ki ima zaradi določenih bioloških značilnosti boljši položaj v družbi. Ženska je prikazana kot nežna, prijazna, mlada, ženstvena oseba s ciljem postati mati, zvesta soproga in dobra gospodinja. Čeprav je moški navidezno v boljšem položaju in ni opaziti pravil, ki bi jim moral slediti, pa le-ta kljub vsemu obstajajo. Moški mora biti »pravi« moški, biti mora pogumen, odločen, samostojen. Vsi ti stereotipi poglobljajo in reproducirajo določene spolne sheme, ki naj bi jih predstavniki enega ali drugega spola upoštevali in se z njimi identificirali.

7. LITERATURA I IZVORI

ANIĆ, Vladimir. 2006. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber. CD.

BRATANIĆ, Maja. 2005. *Mjesto žene u rječniku*. U: Stolac, D., Ivanetić, N., Pritchard, B., ur. *Jezik u društvenoj interakciji*. Zagreb-Rijeka: HDPL. str. 37-46.

GORJANC, Vojko. 2007. *Identitet: kreiranje u diskursu i konstrukcija u rječniku*. U: Granić, J. ur. *Jezik i identiteti*. Zagreb-Split: HDPL. str. 185-193.

HARALAMBOS, Michael, HOLBORN, Martin. 1999. *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.

JURANČIČ, Janko. 1986. *Srbskohrvatsko-slovenski slovar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. str. 1038 .

OAKLEY, Ann. 2000. *Gospodinja*. Ljubljana: Založba *cf. str. 11-22, 169-198, 199-237.

Rječnik hrvatskoga jezika. 2000. Glavni urednik Jure Šonje. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Školska knjiga.

SAMARDŽIJA, Marko. 2001. *Hrvatski jezik 4: udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga. str. 103-104.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. 1994. SAZU, Znanstvenoraziskovalni center SAZU in Inštitut za slovenski jezik Frana Removša. Ljubljana: DZS.

ŠIPKA, Danko. 2006. *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska. str. 166-170.

TAFRA, Branka. 2005. *Od riječi do rječnika*. Zagreb: Školska knjiga. str. 82-98.

ZUPAN SOSIČ, Alojzija. 2007. *Moški je glava in ženska srce – spolni stereotipi*. Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi : zbornik predavanj: ur. Irena Novak Popov. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. str. 180-193.

[1] Hrvatski jezični portal. Dostupno na: <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=legenda> (30.1.2013).

[2] Hrvatski jezični portal. Natuknica. Dostupno na: http://hjp.novi-liber.hr/download/01_natuknica.pdf (18.8.2013).

[3] Slovar slovenskega knjižnega jezika. Dostupno na: <http://pisanje-besedil.blogspot.com/2010/05/slovar-slovenskega-knjiznega-jezika.html> (6.8.2013).

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 9.9.2013

Polona Zajec